

Wehrmacht werkten en allen die bij de voedselvoorziening waren ingeschakeld (boeren en tuinders, land- en tuinbouwarbeiders, arbeiders in de levensmiddelen-industrie, personen die met de organisatie van de distributie te maken hadden, bakkers, slaggers en andere winkeliers, ten slotte het personeel van de Centrale Keukens) niet mochten worden weggevoerd. Zoals zal blijken, werden die uitzonderingen lang niet altijd erkend; met de leeftijds grenzen werd trouwens ook menigmaal geen rekening gehouden en of de betrokkenen gezond dan wel kennelijk ziek of gebrekkig waren, interesseerde maar weinigen van hen die de jacht op de mannen uitvoerden.

Oosten en noorden des lands

Wij willen beginnen met de provincie Gelderland.

Wat de Betuwe betreft, weten wij slechts dat op 1 november in Tiel 'de mannen', aldus een plaatselijk relaas, 'op straat (werden) samenge-dreven; ze moesten zich melden voor Duitse hand- en spandiensten'¹ – vrijstellingen werden niet verleend. Die hand- en spandiensten werden kennelijk slechts korte tijd verricht want op 16 november moesten 'alle mannen van zeventien tot zestig jaar zich gaan melden bij het politiebureau om puin te gaan stapelen'²; ruim honderd volgden dat bevel op. Vermoedelijk bleven zij ter plaatse (wij herinneren er aan dat de bevolking van Tiel, zoals wij in ons vorige deel vermeldden, begin '45 werd geëvacueerd).

Van dat ter plaatse blijven was geen sprake op de Veluwe. Daar werden eind oktober in Ede en in de gehele streek tot Veenendaal alle mannen van zeventien tot vijftig jaar, evacués uit de zuidelijke Veluwezoom inbegrepen, opgeroepen om te gaan spitten aan de Rijn en in de nieuwe Grebbelinie. In Ede, dat tweeduizend spitters moest leveren, kwamen zo weinigen op dat de Duitsers dreigden dat bij volgehouden verzet de gehele gemeente binnen twaalf uur zou worden ontruimd. De meldingsplicht werd ruim een week later uitgebreid tot de vijftig- tot zestigjarigen. Menige man trachtte toen uit Ede en omgeving naar elders te vertrekken; dat werd verboden. 'Vele onderduikers', aldus Th. A. Boeree, 'zetten de tanden op elkaar. Vele kwartiergevers bleven solidair met hun onderdui-

¹ C. D. Feyten: *Vijf jaren leed in het land tussen Maas en Rijn* (z.j.), p. 158. ² A.v., p. 163.